

Culturele deprivatie en politieke aliënantie

Een tussentijds rapport.

Guido DIERICKX

Gewoon hoogleraar aan de UFSIA en aan de UIA

Caroline GIJSELINCKX

Onderzoeksmedewerker verbonden aan het Departement voor Sociologie en Sociaal Beleid van de UFSIA.

Peter THIJSEN

Mandaatassistent werkzaam in de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen aan de UFSIA.

Inleiding.

In onze studie over politieke aliënantie bij jongeren zetten we twee doelstellingen voorop. Vooreerst een bijdrage tot de begripsverheldering. In de jaren zestig reeds hebben W.GAMSON en D.EASTON het begrip politieke aliënantie op een specifieke wijze ingevuld. Gamson maakte een onderscheid tussen input-aliënantie en output-aliënantie (GAMSON, 1968). Easton legde de nadruk op het onderscheid tussen aliënantie ten aanzien van individuele politieke gezagsdragers enerzijds en ten aanzien van het politieke systeem als geheel anderzijds (EASTON, 1965). In de literatuur over politieke aliënantie werd niet altijd rekening gehouden met deze theoretische distincties. Gedurende lange tijd hield men bijgevolg geen rekening met de multi-dimensionaliteit van een zo complex fenomeen als politieke aliënantie. In longitudinale onderzoeken trachtte men "de" evolutie van politieke aliënantie te meten terwijl er zich waarschijnlijk meerdere, soms uiteenlopende evoluties voordeden. Cross-sectionele onderzoeken leden bovendien aan een gebrek aan vergelijkbaarheid. Wij pleiten ervoor deze multi-dimensionaliteit ook in de empirie te erkennen en meerdere schalen te hanteren die de verschillende dimensies meten.

Onze tweede doelstelling betreft de verklaring van politieke aliënantie. De verklaring wordt gewoonlijk vooral gezocht in endogene factoren, eigen aan het politiek systeem zelf. Men kan niet ontkennen dat de werking van het politieke systeem zelf tot een politieke vervreemding aanleiding kan geven. Hierbij verdienen vooral lange termijn factoren onze aandacht, en wel voornamelijk de toegenomen en nog steeds toenemende informatieoverlast. Gevoelens van vervreemding ontstaan immers het gemakkelijkst als mensen overspoeld worden door een (hoe) veelheid informatie die ze niet meer kunnen beheersen.

Maar wellicht zijn exogene factoren eveneens van belang. Hier spitsen we onze aandacht toe op de culturele factor. De meer gebruikelijke sociaal-economische en demografische factoren verklaren niet erg veel. Onze hypothese is dat de culturele bagage van een individu, gedefinieerd als de kennis en waardenoriëntaties die vereist zijn voor een goed functioneren in het politieke systeem, van doorslaggevend belang zijn bij de verklaring van politieke aliënantie. Zoals deze omschrijving reeds laat uitschijnen onderscheiden we in de culturele factor twee aspecten: het cognitieve aspect (het leervermogen) en het evaluatieve aspect (de waardenoriëntaties). Wat kan de culturele factor bijdragen tot de verklaring van het fenomeen van politieke aliënantie? Dat is onze eigenlijke vraag.

1 - Politieke aliënatie.

1.1 - Het begrip politieke aliënatie.

In recente jaren is in onze streken opnieuw aandacht gegroeid voor het politiek onbehagen van de burgers. Dit onbehagen wordt onderkend in allerlei vormen en in verschillende graden. De waarnemers maken zich bezorgd om de politieke apathie en het cynisme van de burger, om het democratisch deficit, de kloof tussen burger en politiek enzovoort. Dat er voor hetzelfde fenomeen zoveel verschillende termen bedacht werden, bewijst dat de bezorgdheid diepgaand en ruim verspreid is. Het bewijst ook dat het verschijnsel zelf nog niet verhelderd werd door een algemeen aanvaarde sociologische probleemanalyse.

In de jaren zeventig hebben sociologen en politicologen zich ook al eens gebogen over fenomenen die op het eind van de jaren zestig expliciet tot uiting kwamen en die toen nogal eens aangeduid werden met de term *politieke aliënatie*. Die term zouden we willen overnemen. Overigens kunnen we van de toenmalige analyses nog meer overnemen. Belangwekkend waren vooreerst de pogingen om het verschijnsel te definiëren. Politieke aliënatie, daarover kan men het eens zijn, is een algemeen gevoel van onmacht en/of wantrouwen dat burgers koesteren als ze tegenover het politieke bestel staan. Natuurlijk is het niet ongewoon dat burgers ontgoocheld worden door het optreden van bepaalde politieke gezagsdragers. Maar soms breidt deze ontgoocheling zich uit tot een bestendig en algemeen gevoel van wantrouwen/onmacht tegenover alle politieke gezagsdragers en zelfs tegenover alle politieke instellingen. We mogen pas gewaagen van politieke aliënatie als het gaat om een bestendig¹ en veralgemeend wantrouwen/onmacht. Wat de politicus ook moge zeggen of doen, hij zal zelden op de steun van de gealiënerde burger mogen rekenen. Al wat deze laatste wil is de 'smeerlappen buiten te gooien', daarbij veronderstellend dat alle politici 'smeerlappen' zijn.

Maar zo'n globale definitie vraagt natuurlijk om distincties. Uit de politicologische literatuur heeft men vooral twee distincties onthouden. De eerste is verbonden met de naam van D. EASTON (1965) en betreft de *referenten* van de politieke aliënatie. De burger kan zich immers gealiëneerd voelen ten overstaan van specifieke *politieke gezagsdragers* of van het *politieke bestel* in zijn geheel². Uiteraard is de aliënatie van de politieke gezagsdragers de minst diepgaande. Zelfs wie vindt dat de politici niet deugen, kan zijn vertrouwen in het democratisch regime bewaren. In ieder geval is het goed op te merken dat de politieke aliënatie min of meer ver om zich heen kan grijpen en dat ze zelden tot op de bodem van het politieke leven ("het politieke systeem") doordringt.

1 De bestendigheid van het gevoel van onmacht of wantrouwen is moeilijk in cross-sectioneel onderzoek te meten. Hiervoor is een longitudinaal of panel onderzoekspopzet beter geschikt. Met onze onderzoeksgegevens zijn wij dan ook niet in staat iets over dit, toch wel cruciale, aspect van politieke aliënatie te zeggen.

2 Easton zelf spreekt in dit verband over specifieke versus diffuse steun (EASTON, D., 1965). Geïnspireerd door zijn onderscheid willen wij de nadruk leggen op het onderscheid tussen specifieke steun aan politici (actoren) en diffuse steun aan het regime (het bestel, het systeem).

De tweede distinctie is vooral te danken aan W.GAMSON (1968) en is gebaseerd op de *momenten* van de politieke participatie van de burger. De burger kan participeren in de produktie van het overheidsbeleid. Als hij/zij zich daartoe niet in staat voelt en overweldigd wordt door gevoelens van politiek onvermogen, spreekt Gamson van *input-aliënatie*. Dat gevoel van politiek onvermogen kan de burger wijten aan zichzelf, omdat hij geen politieke hulpmiddelen heeft, of aan de politici, omdat die ongevoelig zijn voor de wensen van 'mensen zoals ik'.

De burger kan echter ook participeren als consument van het overheidsbeleid. Als hij/zij het overheidsbeleid niet vertrouwt, om welke reden dan ook, kan men spreken van *output-aliënatie*. Ook aan het nut van deze distinctie kan niet getwijfeld worden. Burgers kunnen hun eigen politiek vermogen erg laag inschatten en toch een groot vertrouwen hebben in de politieke overheid. En omgekeerd.

Deze distincties dringen zich op. Helaas was de trein van het empirisch onderzoek over politieke aliënatie al vertrokken toen deze distincties ingang vonden. Het Amerikaanse longitudinale onderzoek volgde de ontwikkeling van de politieke aliënatie van de jaren vijftig tot heden met behulp van surveys die onvoldoende oog hadden voor de genoemde distincties. Het gevolg was dat men in de gegevens één enkele, globale evolutie van de politieke aliënatie poogde te lezen waar er misschien meerdere, uiteenlopende evoluties te bespeuren waren. Voor het vergelijkend onderzoek over de staatsgrenzen heen had de onbepaaldheid van de indicatoren van aliënatie zo mogelijk nog meer verwarring tot gevolg.

In Europa zijn longitudinale onderzoeksgegevens over politieke aliënatie nog schraler dan in de VS. Er is de volgehouden poging van de Eurobarometer surveys van de Europese Commissie om het niveau van politieke ontevredenheid in de lidstaten te volgen. Maar de relevante items in de vragenlijst betreffen het vertrouwen in de democratische instellingen. De scores schommelen van periode tot periode en van land tot land. Blijkbaar zijn ze niet echt gevoelig voor welke tendens dan ook. Pas onlangs zijn betere longitudinale gegevens beschikbaar gekomen (KLINGEMANN en FUCHS, 1995), maar de tijdsperiode die erdoor bestreken wordt is te kort om er grote conclusies aan te verbinden. Het lijkt er nochtans op, ten minste in Skandinavische landen, dat het vertrouwen in de politieke overheid een dalende tendens vertoont, terwijl het vertrouwen in het democratisch regime niet aangetast wordt.

Nieuw onderzoek naar politieke aliënatie zal meer gedifferentieerde vragenbatterijen moeten gebruiken om de ontwikkelingen van de politieke aliënatie beter in kaart te brengen. Dit is dan ook wat wij in ons onderzoek nastreven door de afhankelijke variabele 'politieke aliënatie' uiteen te trekken in twee deelaspecten. Enerzijds is er het gevoel van onbekwaamheid, eerder omschreven als de *input-dimensie* van politieke aliënatie. Anderzijds hebben we te maken met een gevoel van wantrouwen, ofwel *output-aliënatie*. Beide dimensies van politieke aliënatie behoeven echter nog verdere verfijning.

Het gevoel van politieke onmacht zullen we, in overeenstemming met GAMSON's theorie van politieke aliënatie, als de *input-dimensie* van politieke aliënatie beschouwen. Deze input-dimensie operationaliseerden we door middel van twee

schalen³. De eerste daarvan meet de 'input-aliënatie met betrekking tot politieke informatie'. De centrale vraag is hier of de respondent akkoord gaat met de stelling dat deze informatie 'voor mensen zoals hij' te veel, te verscheiden, te moeilijk, te ingewikkeld is. Mensen die zich overstelpt voelen door deze informatie zullen op deze items affirmatief antwoorden. De tweede schaal meet de 'input aliënatie met betrekking tot politieke participatie' (NIEMI, CRAIG, MATTEI, 1989). Hier vragen we ons af of respondenten van zichzelf denken dat ze, even goed als iemand anders, in staat zouden zijn om daadwerkelijk een politieke functie op zich te nemen. Voor een gedetailleerde beschrijving van de items verwijzen we naar de bijlage. Ook ELCHARDUS e.a. maakten reeds het onderscheid tussen een louter verwerken van informatie en een actieve participatie aan het politieke leven. Ze hebben dit onderscheid echter op een andere manier geoperationaliseerd (ELCHARDUS e.a., 1993).

Vervolgens operationaliseerden we het gevoel van wantrouwen. Dit beschouwen we, eveneens in het kader van GAMSON's theorie, als de *output-dimensie* van politieke aliënatie. Geïnspireerd door de theorie van EASTON maken we hierbij nog een onderscheid tussen de referenten van de politieke aliënatie. We maken met name om een onderscheid tussen wantrouwen ten aanzien van politieke gezagsdragers ('specifieke politieke output aliënatie') en wantrouwen ten aanzien van het politieke bestel in zijn algemeenheid ('diffuse politieke output aliënatie'). Zodoende construeerden we twee schalen⁴ voor politieke output aliënatie: een schaal die het wantrouwen ten aanzien van individuele politieke gezagsdragers ('de politici') meet en een schaal die het wantrouwen ten aanzien van het politieke systeem als geheel (de 'democratie') meet.

Uiteraard hebben we veel aandacht besteed aan het controleren van de schalen op hun validiteit en betrouwbaarheid. De betrouwbaarheid werd getest middels de Cronbach's alpha (met SPSS-PC+), alsmede middels een nog stringenter confirmatorische factoranalyse met LISREL⁵.

1.2 - Endogene verklaringen voor politieke aliënatie.

De grootste behoefte aan aanvulling van het vroegere onderzoek laat zich echter voelen op het niveau van de verklaring. Kennelijk bestaat er een neiging om de evolutie van de politieke aliënatie toe te schrijven aan politieke factoren, d.i. aan factoren die endogeen zijn aan het politieke subsysteem van de samenle-

3 De items voor de schaal voor *input-aliënatie m.b.t. politieke informatie* zijn gebaseerd op de vragenlijst van het Interuniversitair Steunpunt voor Politieke-Opinie Onderzoek (KULeuven). De items voor de schaal die de *input-aliënatie m.b.t. politieke participatie* moet meten zijn een vertaling van de political efficacy-schaal van NIEMI, CRAIG en MATTEI (1991).

4 De items voor deze twee schalen zijn afkomstig uit de vragenlijst van het Interuniversitair Steunpunt voor Politieke-Opinie Onderzoek (KULeuven). Een weergave van deze items vindt men in de bijlage.

5 Een gedetailleerde methodologische fiche met alle betrouwbaarheidsmaten en fit-statistieken kan verkregen worden bij de auteurs. We kunnen hier reeds melden dat alle schalen een Cronbach's alpha hebben die hoger ligt dan .70, de schaal voor Expressief Individualisme uitgezonderd. Hiervoor bedraagt de Cronbach's alpha .62. De resultaten van de confirmatorische factoranalyse met LISREL8 waren echter goed en dit gegeven, samen met het theoretisch belang dat we aan de schaal hechten, deed ons besluiten ze toch in de multivariate analyse op te nemen.

ving. Op zichzelf is dit een verdienstelijke idee. Immers, demografische factoren, zoals bijvoorbeeld opleiding en leeftijd, kunnen wel enigszins de spreiding van de politieke aliënatie over de bevolking voorspellen, maar ze kunnen nauwelijks de ontwikkeling van de politieke aliënatie over de tijd en de verschillen tussen de landen verklaren. In dat opzicht presteren de politiek-endogene factoren beter.

De belangrijkste politiek endogene factoren slaan niet op de individuele kenmerken van de burger of van de politicus, maar wel op de relaties tussen de burgers en hun politieke overheden. Deze kunnen ver of nabij zijn, direct of indirect. Ongetwijfeld heeft de aard van deze relatie belang voor de groei van gevoelens van politieke aliënatie. Zo zal politieke aliënatie zich gemakkelijker ontwikkelen tussen de burger en zijn nationale overheden dan tussen de burger en zijn lokale overheden.

Om te beginnen zijn deze relaties tussen de burgers en hun politieke overheden natuurlijk ook gevoelig voor conjuncturele factoren. Daarvan zijn vele voorbeelden te geven. De burgers van de nieuwe Duitse Bondsrepublieken stonden in de jaren veertig en vijftig nog erg wantrouwig tegenover hun politieke overheden en zelfs tegenover hun politiek regime. Thans zijn zij zowat de minst gealiëneerde burgers in de Europese Unie. Kennelijk heeft het succes van de Duitse overheid inzake sociaal-economisch beleid een nieuwe politieke mentaliteit gevormd. Anderzijds heeft het politieke vertrouwen in de VS in de jaren zestig een zware klap gekregen ten gevolge van de crisissen van de oorlog in Vietnam en van de rassenintegratie.

Men zou ook mogen zeggen dat er zoiets als een minorisatie-effect bestaat. Politieke minderheden met intense, radicale overtuigingen, maar zonder uitzicht op politiek succes op lange termijn, m.a.w. extremisten van links of van rechts, vallen gemakkelijker ten prooi aan politieke aliënatie. Extremisten zijn geneigd meer emotionele energie te investeren in de politiek, vooral in tijden van crisis en dikwijls vanuit een groot optimisme in de goede afloop van die crisis. Voor hen is de ervaring van de inertie van de politieke beleidsvorming dan ook moeilijker te verwerken.

Het belang van deze conjuncturele factoren kan echter gemakkelijk overschat worden. Ze zijn haast te verleidelijk om van journalisten en waarnemers geen vedetteplaats in de media te krijgen. Men schrijft de groei van de politieke aliënatie dan meteen toe aan het lamlendig optreden van politici of aan een recente reeks politieke schandalen. Maar zou het niet kunnen dat de gepercipieerde mediocriteit van de politici en het opduiken van schandalen slechts symptomen zijn van onderliggende evoluties op langere termijn? Misschien is het publiek gretig naar schandalen omdat het al door andere factoren gealiëneerd is geraakt?

Overigens is de invloed van politieke gebeurtenissen niet inzichtelijk te maken zonder ze in combinatie met andere (contextuele) lange-termijn factoren te gebruiken. Amerikaanse onderzoekers die de toename van politieke aliënatie in hun land bestudeerden, merkten dat die hoog bleef, ook toen de oorlog in Vietnam en de rassenrellen al lang voorbij waren. Waarom bleef de aliënatie ook daarna nog op zo'n onrustwekkend hoog niveau? Was het een houding die het publiek nu eenmaal had aangenomen? En waarom zou de aliënatie ook in vele andere landen rond diezelfde tijd zijn toegenomen? Het lijkt erop dat die crisissen enkel aanleiding zijn geweest voor een toename die zich in ieder geval zou voor-

gedaan hebben, zo niet naar aanleiding van de ene dan wel van een andere crisis. Er is aliënantie omdat er schandalen zijn, maar er zijn ook schandalen omdat er een (latente) aliënantie bestaat.

In een verklarend model moet er dus niet alleen plaats ingeruimd worden voor conjuncturele, maar ook voor lange termijn factoren. Het beste uitgangspunt lijkt ons het volgende. In de hedendaagse democratieën kan de relatie tussen politieke overheden en burgers meer en meer gekenmerkt worden als een proces van communicatie. Om aan dit proces te kunnen deelnemen moeten zowel de politieke elites als het publiek steeds meer informatie verwerken, over elkaar en over de problemen op de politieke agenda.

Laten we derhalve veronderstellen dat de vraag naar informatie vanwege de burgers vrij groot is en in ieder geval veel groter dan vroeger. De burgers in onze landen, dat weten we sinds 'The Civic Culture' (ALMOND en VERBA, 1965), zijn politiek gemobiliseerd als nooit tevoren. Ze verlangen te participeren, ze verlangen ook geïnformeerd te worden. Het probleem is dat het aanbod van informatie (vanwege politici en vanwege andere elites in het politieke systeem) niet aangepast is aan de vraag naar informatie.

In een samenleving waarin steeds meer onderwerpen op de politieke agenda komen en waarin de media steeds meer informatie over de politiek verstrekken, is het gevaar niet denkbeeldig dat de burger door de bomen het bos niet meer ziet. Dikwijls betreedt de doorsnee burger de politieke arena niet zozeer met een tekort aan informatie, dan wel met onvoldoende capaciteiten om de grote hoeveelheid en verscheidenheid van informatie die hem langs verschillende kanalen aangeboden wordt, te verwerken. Daardoor wordt hij naar de periferie van het politieke communicatieproces verdrongen. Naar een marginale participatie aan de democratische besluitvorming dus. Gevoelens van vervreemding steken in dergelijke omstandigheden licht de kop op.

Ons uitgangspunt is dus dat van de informatieoverlast in het democratisch bestel. De eerste vraag luidt waarom die informatieoverlast lijkt toe te nemen. Aan de aanbodzijde is het antwoord vrij duidelijk. De agenda van de (centrale) politieke beleidsvorming wordt steeds langer, alle pogingen tot decentralisering en deregulering ten spijt. En de media slagen er niet in om de informatieoverlast ten grieve van het publiek te vereenvoudigen, alle pogingen tot duiding ten spijt. Wel integendeel. Het overaanbod van informatie moeten we wellicht beschouwen als een constant (of constant toenemend) gegeven. Het zal steeds voor alle min of meer wakkere burgers een grote uitdaging blijven.

De volgende vraag is welke burgers zich weerbaar voelen tegenover deze uitdaging en welke niet. Let wel: het feit dat sommige burgers ten overstaan van het democratisch bestel objectief gedepriveerd zijn, is voor onze probleemstelling minder belangwekkend dan het feit dat sommige burgers zich subjectief gedepriveerd voelen. Immers, uit de categorie van subjectief gedepriveerden zullen ook de politiek gealiënerden gerecruteerd worden. De subjectief gedepriveerden vinden het moeilijk de informatie te verwerken of te "leren". De politiek gealiënerden besluiten daaruit dat deze informatie de inspanning van het leren niet waard is. Ze lijden onder politieke schoolmoetheid.

De zoektocht naar de endogene factoren van de politieke aliënantie is een beloftevolle onderneming die nog lang niet voltooid is. Maar mag het model daar-

toe beperkt blijven? Endogene factoren zijn vertrouwd aan de politicologen. Ze zijn ook vertrouwd aan de politieke hervormers. Doorgaans gaat het immers om structuren of spelregels van het politieke bestel die hervormd kunnen worden, zij het soms tegen een hoge kost.

Dit alles geldt veel minder voor de exogene factoren. Die betreffen immers grootschalige evoluties van de sociale structuur of van de cultuur en de reacties van de individuen daarop. Deze hebben wel een invloed op het politieke subsysteem, maar kunnen van hieruit niet gemakkelijk beheerst worden. Misschien zullen we moeten erkennen dat sommige sociale en culturele tendenzen de politieke aliënatie bevorderen, zonder dat we er veel aan kunnen verhelpen.

1.3 - Exogene verklaringen voor politieke aliënatie.

In wat volgt zullen we dan ook voornamelijk aandacht besteden aan exogene factoren. Structurele exogene factoren worden in het onderzoek al routinematig gebruikt. Zo wordt in vele onderzoeken de nadruk gelegd op structurele (en demografische) factoren zoals geslacht, leeftijd, gezinsinkomen, beroep en opleidingsniveau. Deze variabelen moeten ook in een globaal verklaringsmodel voor politieke aliënatie zeer zeker opgenomen worden. In ons onderzoek willen we echter bijzondere aandacht besteden aan het verklaringspotentieel van culturele factoren. Het zou best kunnen dat de culturele evoluties van onze post-industriële samenleving vele individuen voor grote moeilijkheden plaatsen en dan vooral de minder cultureel bevoorrechtten onder ons. De vraag is of dergelijke culturele evoluties een weerslag hebben op de onderscheiden dimensies van politieke aliënatie. Welke culturele kenmerken geven aanleiding tot meer politieke aliënatie? Waarom zou de ene burger minder weerbaar zijn tegenover de uitdaging van de politieke informatie, minder vertrouwen hebben in de politici en in het politieke systeem en zich minder goed in staat achten om aan de politiek deel te nemen dan de andere?

Onze eigenlijke vraag is dus of de gevoelens van politieke aliënatie ook niet onder de invloed staan van exogene en meer bepaald culturele factoren. Hierbinnen maken we een onderscheid tussen het *cognitieve aspect van de cultuur* (voornamelijk het leervermogen) en het *evaluatieve aspect van de cultuur* (de waardenoriëntaties). De vraag is vooreerst wat deze onderscheiden aspecten bijdragen tot de verklaring van een fenomeen als politieke aliënatie en vervolgens hoe ze zich verhouden tot de klassieke structurele en demografische factoren⁶. Een afzonderlijke plaats zullen we inruimen voor de structuur van de cultuur-overdracht (voor jongeren vooral de socialisatie op school). Dit is eigenlijk een structurele factor die echter kan dienen als 'proxy' voor de culturele bagage van het individu.

6 Omwille van de gehanteerde analyse-techniek is het tot hertoe nog niet mogelijk geweest een causale structuur in de verklarende variabelen aan te brengen. In de logistische regressie hebben we alle variabelen, zowel de structurele als de culturele, op één lijn gesteld. Het is echter wel de bedoeling in een volgende onderzoeksfase deze causale structuur na te gaan.

2 - Een culturele verklaring voor politieke aliënatie.

2.1 - Een definitie van cultuur.

Cultuur wordt hier gedefinieerd als de *culturele bagage* die door het individu verworven ('geleerd') werd en die het hem mogelijk maakt het hoofd te bieden aan de eisen en uitdagingen die uitgaan van de samenleving. Deze culturele bagage is als het ware een koffer waarin de burger verschillende vaardigheden, denkbeelden en waarden opbergt om ze op het gepaste moment tevoorschijn te halen. Aldus gaat het om de cognitieve en evaluatieve aspecten van de cultuur, om de cultuur met een kleine c.

Dat jongeren wantrouwig staan en zich machteloos voelen tegenover de politiek zou wel eens te maken kunnen hebben met het gevoel dat hun culturele bagage ontoereikend of onangepast is. Met andere woorden, dat ze uit hun koffer niet voldoende, of niet de juiste denkbeelden en waarden kunnen halen om in een bepaald systeem van de samenleving goed te functioneren.

2.2 - De structuren van de cultuuroverdracht.

Met de structuren van de cultuuroverdracht doelen we op de belangrijke interactie- en communicatiepatronen waarbinnen de culturele bagage wordt overgedragen. Hierbij denken we vooreerst aan het gezin. We zullen dus variabelen opnemen die de structuren van de primaire socialisatie betreffen, om na te gaan hoe groot hun verklarende kracht is in een model waarin ook culturele factoren worden opgenomen. Het gaat hier met name om de variabelen 'onderwijsniveau van vader' en 'beroep van vader'.

Het onderwijs is een tweede socialiserende instantie. Twee kenmerken van interactie- en communicatiepatronen op school komen ons inziens in aanmerking als determinanten van politieke aliënatie. Het eerste is de *studierichting* die de jongere volgt. De hypothese luidt hier dat jongeren die een meer algemene vorming hebben genoten meer kans maken om een adequaat leervermogen te ontwikkelen. Daardoor zouden ze beter kunnen inspelen op de (toenemende) eisen en uitdagingen van de samenleving, in casu van de politiek.

Jongeren die daarenboven herhaaldelijk met mislukkingen op school geconfronteerd werden (die bijvoorbeeld bleven zitten, of van richting moesten veranderen) krijgen van anderen als het ware een attitude opgedrongen betreffende hun eigen leervermogen. Het leven op school is uitstekend ingericht om jongeren te herinneren aan hun mislukkingen terzake. Het is te verwachten dat deze processen van bewustmaking een invloed zullen uitoefenen op de subjectieve weerbaarheid van de jongere, en daardoor onrechtstreeks op een fenomeen als politieke aliënatie. De *schoolloopbaan* werd dus eveneens in rekening gebracht. We veronderstellen dat jongeren die negatieve ervaringen hebben opgedaan tijdens hun schoolloopbaan het ook moeilijker hebben op andere terreinen van het maatschappelijk leven, en bijvoorbeeld meer politiek gealiëneerd zullen zijn. Voor een gedetailleerde beschrijving van de variabele 'schoolloopbaan' wordt verwezen naar de bijlage.

2.3 - De dimensies van de culturele factor.

In de verschillende communicatie -en interactiesystemen worden jongeren heden ten dage overstelpt door een enorme hoeveelheid informatie en door een grote verscheidenheid aan gezichtspunten. Ze worden geacht uit dit brede aanbod de bouwstenen te selecteren waarmee ze hun leven vorm kunnen geven. Een efficiënte omgang met de beschikbare informatie is van cruciaal belang om te slagen in het leven. Dit is niet altijd een gemakkelijke opgave voor iemand die zich niet bewust wordt van de wereld en bijvoorbeeld op het punt staat zich een opinie over de politiek te vormen. We stellen dat iemand die problemen heeft met het verwerken van deze grote (hoe)veelheid informatie ook grote kans maakt politiek gealiëneerd te zijn. Wie zal zulke problemen ondervinden? Natuurlijk de mensen die niet de nodige *kennis* en vaardigheden bezitten om aan het politieke leven te kunnen participeren, maar ook de mensen die niet de geschikte *waarden* hebben om hen tot zulke participatie te motiveren. Een gebrek aan waarden en motivatie zou wel eens even nefast kunnen zijn voor het politieke (zelf)vertrouwen als een gebrek aan denkbeelden en competentie.

Het probleem van de grote informatieoverlast is kenmerkend voor de post-industriële westerse samenleving en treft vooral mensen met een ontoereikend leer- en leervermogen. Individuen met een goed leervermogen zullen, zo luidt de hypothese, niet het gevoel hebben te verdrinken in de grote (hoe)veelheid informatie. Ze weten selectief met de informatie om te gaan. Ze zijn in staat op het gepaste ogenblik alleen die informatie te gebruiken die van toepassing is voor hun optreden binnen een welbepaald maatschappelijk subsysteem, zoals bijvoorbeeld voor het deelnemen aan verkiezingen. Uiteraard kan deze attitude tegenover de *algemene informatie* zelf onder invloed staan van allerlei factoren van structurele, demografische of culturele aard. In ons verklaringsmodel zullen we ze echter als onafhankelijke variabele opnemen. Voor een gedetailleerde beschrijving van de schaal verwijzen we naar de bijlage.

De andere onafhankelijke variabelen betreffen het *evaluatieve aspect van de cultuur*: de waardenoriëntaties. Men is het erover eens dat de evaluatieve cultuurpatronen in de westerse samenleving een evolutie vertonen die men poogt te vatten als tendenzen naar waardenpluralisme, individualisme... enzovoort ⁷.

Een karakteristieke verandering in het na-oorlogse westerse cultuurpatroon is volgens vele sociologen de tendens naar *individualisering*. Dit is echter een veelomvattend begrip en lang niet iedereen is het eens over de precieze inhoud ervan. Ulrich Beck (1983) definieerde het als het verzwakken van klasse -en gezagsstructuren (de-traditionalisering) en als een groeiende individuele keuze -en beslissingsmogelijkheid, vooral waar het de *privé-sfeer* betreft. Waar het de inrichting van het eigen persoonlijke leven betreft, wordt ieder individu geacht zijn eigen planbureau te zijn (LAERMANS, 1991). Verschillende auteurs hebben reeds

⁷ Vele sociologen overvalt een gezond gevoel van scepsis wanneer ze een operationalisering van dergelijke variabelen onder ogen krijgen. Deze scepsis is niet zo verwonderlijk. Uiteraard zullen ook wij niet in staat zijn de evolutie van het culturele klimaat te vatten. Onze methodologie laat enkel toe een moment-opname te registreren. We kunnen wel trachten verschillende dimensies van de veronderstelde veranderingen te onderkennen en na te gaan of deze samenhangen met houdingen van politieke machteloosheid of politiek wantrouwen. Het is zaak deze dimensies duidelijk te definiëren en te operationaliseren.

gewezen op het problematische van deze keuzevrijheid (zo o.m. LUHMAN, 1995). De vraag is of alle jongeren met deze verscheidenheid aan waarden en met de eigen keuze -en beslissingsvrijheid overweg kunnen en of ze uit de vele waarden op het gepaste tijdstip die waardenoriëntaties tevoorschijn kunnen halen die vereist zijn om in een specifiek maatschappelijk subsysteem te kunnen functioneren. Zo is het niet onwaarschijnlijk dat velen zich politiek wantrouwig en machteloos zullen voelen, precies omdat ze het politieke gebeuren niet meer percipiëren vanuit een zingevend kader dat hun toelaat alle gebeurtenissen zonder al te veel mentale inspanningen te ordenen. Het is ook best mogelijk dat bepaalde waarden een ongunstige invloed uitoefenen op de weerbaarheid van het individu in het publieke leven. De subsystemen eigen aan de *publieke sfeer*, zoals bijvoorbeeld het politiek systeem blijven immers nog steeds hun eisen stellen. De 'individuele', 'private' waardenoriëntaties kunnen bijgevolg in conflict komen met de eisen van de subsystemen in de publieke sfeer.

Bekijken we enkele van deze waarden en hun mogelijke invloed op de politieke aliënatie wat meer in detail.

We denken daarbij vooreerst aan het individualisme. Daar waar de term individualisering een proces aanduidt, wordt het begrip *individualisme* gebruikt om te verwijzen naar een "houding die het recht opeist om autonoom te handelen, dat is te handelen naar eigen gevoel of belang, op een manier waarbij zo weinig mogelijk rekening moet gehouden worden met wat niet onmiddellijk met dat persoonlijk belang of gevoel te maken heeft" (ELCHARDUS en HEYVAERT, 1990). Legt men daarbij meer nadruk op het gevoel, dan spreken Elchardus en Heyvaert, voortbouwend op de theorie van Robert BELLAH (1985), van *expressief individualisme*. Legt men eerder de nadruk op handelen vanuit (eigen)belang, dan gaat men van *utilitair individualisme*.

Individualisme zou aanleiding kunnen geven tot politieke aliënatie omdat een echte individualist slechts belangstelling voor de politiek opbrengt vanuit zijn eigen persoonlijk belang of gevoel. Hij weigert zich iets aan te trekken van alles wat hem niet direct aanbelangt of waar hij zich niet bij betrokken voelt. En als hij er wel belang bij heeft of er zich wel mee betrokken voelt, keurt hij alleen die beslissingen goed die overeenstemmen met zijn eigen directe belangen en gevoelens. Utilitaire individualisten vinden bovendien dat iedereen maar voor zichzelf moet zorgen en zijn eigen succes en belang moet nastreven. Volgens hen hoeft de overheid niet te zorgen voor diegenen die hiertoe zelf niet in staat zijn. Aldus kan een doorgedreven individualistische houding aanleiding geven tot gevoelens van wantrouwen ten aanzien van de politieke gezagsdragers ('de politici zijn dikwijls niet in staat de belastingsgelden van de mensen nuttig te besteden'). ELCHARDUS e.a. (1993) onderzochten reeds de invloed die het utilitair individualisme zou kunnen uitoefenen op politieke participatie. Ze vonden dat (vooral laaggeschoolde) utilitaire individualisten een lage mate van politieke belangstelling en participatie ontwikkelden (ELCHARDUS, e.a., 1993). Expressieve individualisten worden van hun kant geacht de informatie over en de werking van het politiek systeem negatief percipiëren. Zij hanteren immers geen overkoepelend zingevend of ideologisch kader om de politieke informatie te interpreteren. In onze vragenlijst hebben we schalen voor beide dimensies van individualisme opgenomen (voor een gedetailleerde beschrijving van de items wordt verwezen naar de bijlage). Beide zijn sterk geïnspireerd door de schalen die Mark ELCHARDUS en Peter HEYVAERT (1990) construeerden.

Een andere waarde in de hedendaagse samenleving is de *bier-en-nu houding*. Zoals de term al doet vermoeden, kunnen ook hier twee dimensies onderkend worden: de gerichtheid op het *nu* enerzijds en de gerichtheid op het *bier* anderzijds. Beide betreffen de vernauwing van het bewustzijn, de eerste in termen van tijd, de tweede in termen van ruimte. Het zijn wederom twee criteria om selectief te reageren op de prikkels van de omgeving. Voor individuen die voor het *nu* leven is de toekomst een zorg voor later. Ze verkiezen de onmiddellijke voldoening op korte termijn boven een uitgestelde voldoening op langere termijn. Het zou dus best kunnen dat ze geen boodschap hebben aan overheidsbeslissingen die op korte termijn hard aankomen en die pas op langere termijn vruchten zullen afwerpen. Mensen die op het *bier* gericht zijn houden zich voornamelijk bezig met wat zich in hun directe omgeving afspeelt, met wat ze in hun dagdagelijkse leefwereld meemaken. Al wat geografisch of geestelijk verder van hen af staat (bijvoorbeeld de grote politiek?) wensen ze zich niet aan te trekken. Ook de schaal voor het meten van deze hier-en-nu ingesteldheid hebben we van Elcharidus en Heyvaert (1990) overgenomen (voor een beschrijving van de items: zie bijlage).

Nog een waarde die de laatste tijd veel opgang maakt, zouden we het *dionysianisme* willen noemen. Deze naam is afgeleid van de feesten die in het antieke Griekenland ter ere van de god Dionysos werden gehouden. Het betreft een opheffen van tijd en ruimte, alsmede van het eigen zelf. Men gaat op zoek naar het Andere en wil daarbij buiten de grenzen van zijn eigen lichaam en van zijn actuele ruimte treden. Voor de dionysiër verdwijnen alle grenzen tussen de categorieën, niets is nog redelijk, niets nog definitief (VERNANT, 1990; BENEDICT, 1970). Iemand die dionysisch ingesteld, zoekt in momenten van beroezing het heden af te kunnen sluiten van verleden en toekomst, wil zijn ogen sluiten voor de wereld rondom hem. Een voortdurende toestand van beroezing is nefast voor het maatschappelijk functioneren in het algemeen en voor het functioneren in het politiek subsysteem in het bijzonder. Als het dionysianisme een allesoverheersende waarde wordt, zou dit kunnen leiden tot een houding van onverschilligheid en zelfs van afkeer voor de politiek, kortom tot politieke aliënatie.

Deze waarde is, naar we hebben kunnen nagaan, nog nooit geoperationaliseerd geworden in een schaal. We hebben dan ook zelf een schaal geconstrueerd waarin een positieve houding ten aanzien van extreme gemoedstoestanden zoals 'trance', 'volledig uit de bol gaan', 'alle remmen loslaten' en 'extensief uitgaan' centraal staan. Iemand die met deze vier items akkoord gaat, kan dionysisch genoemd worden (voor een gedetailleerde beschrijving: zie bijlage).

Wat is de nu verklarende kracht van deze culturele variabelen voor de verschillende dimensies van politieke aliënatie? Dat is de vraag waarop we een empirisch antwoord zullen trachten te formuleren.

In onderstaand schema zetten we eerst alle verklarende en te verklaren variabelen op een rij.

SCHEMA 1: Verklarende en te verklaren variabelen.

Verklarende variabelen		Te verklaren variabelen
Demografische en structurele variabelen	Dimensies van de culturele factor	Dimensies van politieke aliënatie
* demogr.: - geslacht	* attitude tov informatie in het algemeen	* input aliënatie:
* gezin: - beroep vader	* utilitair individualisme	- m.b.t. politieke informatie
- opleiding vader	* expressief individualisme	- m.b.t. politieke participatie
* school: - studierichting	* hier en nu houding	* output aliënatie:
- schoolloopbaan	* dionysianisme	- specifieke
		- diffuse

3 - Onderzoeksgegevens.

Voor dit artikel werden gegevens gebruikt die werden verzameld in het kader van een breder onderzoek naar (domeinoverschrijdende) sociale deprivatie. Naar aanleiding van dit onderzoek werd een schriftelijke enquête gehouden onder een representatieve steekproef jongeren.

Deze enquête werd vooreerst afgenomen in de aula's van onze eigen instelling, de UFSIA, meer bepaald bij de eerste kandidatuursstudenten van de faculteiten Politieke en Sociale Wetenschappen, Toegepaste Economische Wetenschappen, Rechten en Germaanse Filologie (N=819). Het ogenblik van de bevraging - in de loop van de eerste maand van het academiejaar - werd zo gekozen dat de studenten nog niet echt door de universiteit 'gevormd' konden zijn en zodat er ook nog geen groepseffecten konden spelen. Men zou deze studenten dan ook kunnen beschouwen als representanten van scholieren uit het algemeen vormend secundair onderwijs⁸. Ten tweede werd dezelfde schriftelijke enquête afgenomen bij een representatieve steekproef jongeren uit de beroeps- en technische afdelingen van scholen uit de provincie Antwerpen (N=402). Het betreft hier een getrapte steekproef. Alle scholen die technische en beroepsleergangen aanbieden werden vooreerst gerangschikt op basis van kenmerken als regio, onderwijsnet, aangeboden studierichtingen, leerlingenpopulatie (gemengd, enkel jongens, enkel meisjes). Binnen elke categorie werden vervolgens op a-selectie wijze een aantal scholen getrokken, waarbij ervoor werd gezorgd dat de verhoudingen van voornoemde kenmerken van het scholenlandschap in de provincie Antwerpen weerspiegeld werden in de steekproef. Per geselecteerde school werd vervolgens één klas uit het laatste jaar ondervraagd. Deze bevraging gebeurde schriftelijk en individueel onder toezicht van een leerkracht⁹.

8 Gegevens, verzameld door het studentensecretariaat bij de inschrijving van de eerste kandidatuursstudenten op UFSIA, bevestigen dat 98% van de ingeschreven eerstekandidatuursstudenten algemeen vormend secundair onderwijs heeft gevolgd.

9 Vanwege het feit dat de respondenten de vragenlijst tijdens een lesuur en onder toezicht van een docent dienden in te vullen, bedroeg de respons 100%.

4 - Naar een verklarend model voor politieke aliënatie.

Zoals we het begrip hoger definieerden is 'politieke aliënatie' een extreme attitude. Hetgeen we uiteindelijk willen verklaren is niet dat sommige mensen minder vertrouwen en/of vermogen vertonen. Het gaat er ons dus niet om al onze respondenten te rangschikken op een continuüm van aliënatie, maar wel het uiterste segment van echt politiek gealiënerden uit de steekproef te lichten en te vergelijken met de anderen. We contrasteren daarom de respondenten die het met alle items van een aliënatie-schaal eens of helemaal eens waren met diegenen die meer geschakeerde of resoluut niet gealiënerde meningen ten beste gaven¹⁰. In onze steekproef onderscheidde we aldus

- 14% *respondenten die een negatieve houding hebben tegenover de politieke informatie (input aliënatie met betrekking tot politieke informatie),*
- 37% *respondenten die zich niet in staat achten om aan de politiek deel te nemen (input aliënatie met betrekking tot politieke participatie),*
- 39% *respondenten die wantrouwig staan tegenover individuele politici (specifieke output aliënatie)*
- 9% *respondenten die geen enkel vertrouwen hebben in ons politiek systeem (diffuse output aliënatie).*

De vraag is nu waarom deze respondenten er een dergelijke gealiënerde houding op na houden. Wegens het dichotome karakter van de afhankelijke variabelen is logistische regressie de meest aangewezen multivariate regressie-techniek. Deze techniek gaat van minder vooronderstellingen uit dan vergelijkbare technieken zoals multiple regressie-analyse of lineaire discriminantanalyse. In de vier afzonderlijke logistische regressies voor de vier afhankelijke variabelen werden zowel demografische variabelen (geslacht, beroep vader, opleidingsniveau vader) als structurele variabelen met betrekking tot de cultuuroverdracht (onderwijstype en schoolloopbaan) en culturele variabelen (attitude tegenover algemene informatie, utilitair individualisme, expressief individualisme, hier-en-nu houding, dionysianisme) opgenomen. Omwille van het exploratieve karakter van dit onderzoek werd telkens een voorwaartse stapsgewijze logistische regressie uitgevoerd. Hiermee kan geen causale structuur in de verklarende variabelen onderkend worden, maar deze logistische regressies resulteren wel in regressievergelijkingen waarin telkens slechts die variabelen werden overgehouden die een significante bijdrage leveren tot de verklaring van de variantie in de politieke aliënatie. Hierdoor krijgen we een duidelijke indicatie van de netto-verklarende kracht van de verschillende variabelen. In een volgende onderzoeksfase is het wel de bedoeling een causaal verklaringsspatroon te onderkennen in de verschillende variabelen die nu in deze eerste exploratieve fase van belang blijken te zijn. De R-coëfficiënten in de output van de logistische regressie kan men interpreteren als partiële correlatiecoëfficiënten. Ze geven de samenhang weer van de betreffende variabelen met de afhankelijke variabele, gecontroleerd voor alle an-

In totaal werden op deze manier 1221 jongeren bevroegd. De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 18 jaar. Er kwamen even veel antwoorden van meisjes als van jongens binnen.

¹⁰ Indien de items positief geformuleerd waren en dus op een niet-aliënatie wezen, selecteerden we diegenen die het er (helemaal) oneens mee waren en contrasteerden deze met alle anderen.

dere in de vergelijking opgenomen variabelen. Samen met de resultaten van de significantie-test (sig.) vormen zij de belangrijkste aanwijzing voor de netto-effecten van de verschillende verklarende variabelen op de afhankelijke variabele. Het significantie-niveau werd op .05 gelegd. Het probleem bij logistische regressie is echter dat de parameters (de B's) niet lineair en daardoor moeilijk te interpreteren zijn. Een transformatie ervan met de zogenaamde logit-factor geeft wel interpreteerbare parameters, die als klassieke regressie-coëfficiënten gelezen kunnen worden.

Maar vooraleer over te gaan tot de bespreking van de verschillende logistische regressievergelijkingen dienen we aandacht schenken aan het nut van een multidimensionele operationalisering van de politieke aliënatie. Om theoretische redenen kozen we voor een multidimensionele operationalisering. Blijkt het nut hiervan ook uit onze empirische gegevens? Inderdaad, een analyse van de intercorrelatiematrix (N=835) levert hiervoor een overtuigend bewijs (zie tabel 1).

TABEL 1: Correlatiematrix voor de vier dimensies van politieke aliënatie.

	diffuse output aliënatie	specifieke output aliënatie	input-aliënatie m.b.t. politieke informatie	input-aliënatie m.b.t. politieke participatie
diffuse output al.	1.0000	.1763**	.1495**	.1092**
specifieke output al.	.1763**	1.0000	.2356**	.2174**
input al.pol.informa.	.1495**	.2356**	1.0000	.3143**
input al.pol.particip.	.1092**	.2174**	.3143**	1.0000

De dubbele sterren in TABEL 1 geven aan dat de correlaties significant ($\alpha=0.001$) verschillen van 0. Dit is het geval voor alle aliënatievormen, dus er is sprake van een behoorlijke samenhang tussen de diverse aliënatievarianten. Maar de correlaties zijn niet hoog genoeg om te stellen dat de diverse indicatoren éénzelfde latente construct meten. Bijgevolg kunnen we stellen dat de verschillende aliënatievormen conceptueel onderscheiden moeten worden, vermits we hiervoor zowel theoretische als methodologische ondersteuning kunnen geven.

In tabel 1 valt nog meer op te merken. De diffuse output-aliënatie vertoont weliswaar een significant maar toch tamelijk zwak verband met de andere dimensies van politieke aliënatie. Naar ons gevoel is dit toe te schrijven aan het feit dat jongeren van achttien haast eenstemmig een positieve houding hebben ten overstaan van het 'parlement', de 'democratie' enzovoort, ook al kunnen ze aan deze termen nog geen eenduidige betekenis geven. Men mag trouwens aannemen dat dit laatste ook voor vele van hun andere medeburgers geldt. We hebben we hier met een variabele met weinig spreiding te maken, die dus als afhankelijke variabele minder gemakkelijk te verklaren zal zijn.

De input-aliënatie met betrekking tot politieke informatie (IAPI) vertoont daarentegen verrassend hoge correlaties, althans met de twee best geijkte dimensies van politieke aliënatie, nl. input-aliënatie met betrekking tot politieke participatie (IAPP) ($r=.31$) en met specifieke output aliënatie ($r=.24$). Dit is merkwaardig omdat het om een minder vaak gehanteerd aspect van aliënatie gaat, namelijk om het intellectuele zelfvertrouwen van de burger. Hier wordt dus al enigszins gesuggereerd dat aliënatie veel te maken heeft met de intellectuele cultuur van

de zoekjkkende burgers. De resultaten van de regressieanalyses zullen ons toelaten hierop uitgebreid terug te komen.

Tabellen 2 en 3 geven de resultaten van de logistische regressies voor de vier dimensies van politieke aliënatie weer. De interpretatie van de invloed van de variabele 'hier en nu' op de 'diffuse output-aliënatie' (TABEL 2a) luidt bijvoorbeeld als volgt: jongeren die op het hier en nu gericht zijn, zijn significant ($\text{sig} = .0017$) negatiever ingesteld ten aanzien van het politieke systeem dan diegenen die niet op het hier en nu gericht zijn. Het verband tussen beide variabelen, gecontroleerd voor alle andere in de vergelijking opgenomen variabelen, wordt weergegeven door de partiële correlatiecoëfficiënt of R-waarde en bedraagt .1434. De logistische regressiecoëfficiënt (B), in ons voorbeeld gelijk aan .1481, moet gelezen worden in combinatie met zijn standaardfout (SE). Een kleine regressiecoëfficiënt met een kleine standaardfout is evenwaardig aan een grote regressiecoëfficiënt met een grotere standaardfout. Het is de verhouding tussen beide waarden die telt. Deze verhouding wordt gekwadraterd weergegeven in de WALD-statistiek. De standaardfout is in ons voorbeeld zeer klein, namelijk .0473, wat resulteert in een WALD-statistiek (.1481/.0473) van 9.8197. Vermits het significantieniveau ($\text{sig} = 0.0017$) van deze statistiek kleiner is dan de drempelwaarde 0.05 kunnen we vervolgens besluiten dat de logistische regressiecoëfficiënt B significant verschilt van 0.

Tabel 2: Logistische regressie-vergelijkingen voor de twee dimensies van output-aliënatie.

TABEL 2a: diffuse output-aliënatie					
Variabelen	B	S.E.	Wald	sig.	R
HIER en NU	.1481	.0473	9.8197	.0017	.1434
constante	.7335	.57191	.6452	.1996	

TABEL 2b: specifieke output-aliënatie					
Variabelen	B	S.E.	Wald	sig.	R
ALGEMENE INFORMATIE	.1114	.0389	8.2161	.0042	.0787
HIER en NU	.0963	.0293	10.8205	.0010	.0937
GESLACHT					
MAN	.0000				
VROUW	-.7942	.1646	23.2819	.0000	-.1456
ONDERWIJSTYPE			27.7341	.0000	1537
ASO (UNIV)	.0000				
TSO	-1.1901	.2398	24.6329	.0000	-.1501
BSO	-.6938	.2530	7.5212	.0061	-.0741
constante	-1.0753	.5467	3.8692	.0492	

Tabel 3: Logistische regressievergelijkingen voor de twee input-aliënaties.

TABEL 3a: input-aliënatie t.a.v. politieke informatie					
Variabelen	B	S.E.	Wald	sig.	R
ALGEMENE INFORMATIE	.3957	.0733	29.1418	.0000	.2263
DIONYSIANISME	.1341	.0513	6.8333	.0089	.0955
BEROEP VADER			8.3495	.0393	.0666
(1) laag	.0000				
(2)	.0019	.4259	.0000	.9965	.0000
(3)	.3307	.3459	.9139	.3391	.0000
(4) hoog	1.3824	.4971	7.7348	.0054	.1040
GESLACHT					
MAN	.0000				
VROUW	-.8031	.2951	7.4074	.0065	-.1010
ONDERWIJSTYPE			44.9776	.0000	.2780
ASO (UNIV)	.0000				
TSO	-1.8839	.3438	30.0204	.0000	-.2299
BSO	-2.1680	.3603	36.2147	.0000	-.2541
constante	-2.0303	.8876	5.2319	.0222	

Tabel 3b: input-aliënatie t.a.v. politieke participatie					
Variabelen in de vergelijking	B	S.E.	Wald	sig.	R
ALGEMENE INFORMATIE	.1748	.0436	16.0745	.0001	.1245
HIER en NU	.0732	.0326	5.0292	.0249	.0578
GESLACHT					
MAN	.0000				
VROUW	-.8031	.1827	49.2206	.0000	-.2280
ONDERWIJSTYPE			24.6488	.0000	.1508
ASO (UNIV)	.0000				
TSO	-1.8839	.2652	10.2051	.0014	-.0951
BSO	-2.1680	.2873	18.8415	.0000	-.1362
constante	-2.0303	.6120	3.0623	.0801	

Zoals verwacht blijkt het erg moeilijk een afdoende verklaring te vinden voor de diffuse output-aliënatie. Van alle onafhankelijke variabelen geeft er slechts één een significant resultaat. Het is dan wel merkwaardig dat het hier om een culturele factor gaat, namelijk de 'hier en nu houding' (tabel 2a). Jongeren met een lage score op de hier en nu houding hebben doorgaan ook een lage score op de index van diffuus politiek vertrouwen. In andere woorden: jongeren met een vernauwde bewustzijnshorizon hebben meer kans om gevoelens van politieke aliënatie te cultiveren. Dit konden we verwachten omdat de beleidsvorming in ons politiek bestel steeds meer onderhevig is aan processen van 'synchronische en diachronische verruiming' (GEYER, 1990). Het aantal individuen en instituties dat betrokken is bij de invoer, de verwerking en de uitvoer van beslissingen neemt voortdurend toe. De beleidsvormingsketens worden steeds meer uitgerokken. Het wordt steeds moeilijker om nog een overzicht te krijgen van het volledige

gebeuren. De 'hier en nu houding' is niet behulpzaam om dat overzicht aan te moedigen. Integendeel, ze zal de (jonge) burger staven in de mening dat de politiek niet meer is dan "viel Lärm um nichts".

Aangezien democratische beginselen het hunne bijdragen tot de complexiteit, de vertraging en de onoverzichtelijkheid van de politieke besluitvorming is het logisch dat de cultuur van de bewustzijnsvernaauwing niet veel voelt voor democratische procedures. Dit is een gegeven dat te denken geeft, vooral als zou blijken dat onder bepaalde jongeren deze 'cultuur' om zich heen zou grijpen.

De andere aspecten van politieke aliënatie kunnen beter verklaard worden. Een goed punt voor onze theoretische vermoedens is dat de demografische variabelen in de verklaring een vrij bescheiden rol toebedeeld krijgen. Wel staan we voor het ontzuenderende feit dat 'geslacht' ook in onze tijd en ook onder jongeren nog altijd een significante factor blijft. Meisjes zijn meer vatbaar voor alle vormen van politieke aliënatie en vooral dan voor input-aliënatie ten aanzien van politieke participatie ($R=-.23$) (tabel 3a). Als in de globale populatie (alle leeftijdscategorieën) een dergelijk effect wordt teruggevonden, relativeert men deze vaststelling vaak door te stellen dat de emancipatiebeweging zich nu eenmaal slechts gradueel doorzet. Onze steekproef die enkel bestaat uit jongeren ontkracht evenwel deze relativeringspoging. Vrouwen blijken zich in vergelijking met mannen veel minder bekwaam te voelen om aan het politieke bedrijf te participeren. Vermoedelijk kan dit fenomeen uitgelegd worden door het relatieve gebrek aan voorbeelden. Hoewel de laatste jaren een duidelijke vooruitgang merkbaar is, blijft de politiek nog voor een groot stuk een 'mannenzaak'. Samen met het gegeven dat vrouwen in hun primaire socialisatie wellicht eerder georiënteerd worden op hun direct interpersoonlijke omgeving vormt deze factor een aanzienlijke remming voor de participatie van vrouwen aan de politiek.

Slechts één keer blijkt nog een andere demografische factor van belang te zijn. De beroepsstatus van de vader hangt samen met de aliënatiegevoelens ten aanzien van politieke informatie ($R=0.07$) (tabel 3b). De referentiecategorie van deze categorische variabele is de groep van de (on)geschoolde arbeiders. Uit de positieve logistische regressiecoëfficiënten van de overige categorieën kunnen we dus afleiden dat leerlingen waarvan de vader een hogere beroepsstatus heeft minder kans maken op gevoelens van IAPI. Maar enkel de WALD-test voor het effect van de vierde categorie (kaders, vrije beroepen, ondernemingsleiders) verschilt significant ($\text{sig.}=0.0054$ met $\alpha=0.05$) van de referentiecategorie. In feite moeten we ons dus bij de interpretatie van de effecten enkel op de laatste categorie richten.

Daaruit zou men kunnen opmaken dat jongeren uit een beter geschoold, meer intellectueel milieu meer zelfvertrouwen betonen ten overstaan van de politieke informatie dan anderen. Ze zijn zelf intellectueel beter gewapend of geven niet graag toe dat ze ongewapend zijn. In ieder geval worden we alweer herinnerd aan de intellectuele oorsprong van de politieke aliënatie.

Telkens weer blijken ook de waardenoriëntaties van onmiskenbaar belang te zijn. Meestal worden die vertegenwoordigd door de 'hier en nu' factor. Die wordt echter afgelost door het 'dionysianisme' waar het erom gaat de IAPI te verklaren. Leerlingen die op geregelde basis hun toevlucht zoeken tot beroezing, waardoor ze zich 'bewust' afsluiten van de 'actualiteit', hebben meer kans op gevoelens van IAPI ($R=0.10$) (tabel 3a). Vermits IAPI duidt op gevoelens van betekenisloosheid

van de politieke informatie waarmee ze 'direct' geconfronteerd worden, is het logisch dat de 'hier en nu houding' hiervoor minder relevant is.

Natuurlijk is het een beetje vervelend dat de zo vaak gebruikte en zo goed geijkte schalen voor utilitair en voor expressief individualisme zo weinig opleveren. Te meer omdat het individualisme de waarde is waarvan de toename over de recente decennia het best gedocumenteerd is. Maar dit is een goede les. De culturele factor is niet onder één hoedje te vangen. Naast het individualisme zijn er andere waardenoriëntaties zoals presentisme en dionysianisme die wijzen op een bijna opzettelijke poging tot bewustzijnsvernauwing en die een betere verklaring bieden voor politieke aliënantie. Of deze oriëntaties meer ingang vinden dan vroeger, en bijgevolg een eventuele toename van de aliënantie zouden kunnen verklaren, daarover kan helaas geen uitsluitsel gegeven worden.

Naast, en soms meer nog dan de evaluatieve cultuur, laat de cognitieve cultuur van de jongeren haar invloed gelden. Vooral waar het de input-aliënantie betreft wordt het zelfvertrouwen inzake de verwerking van 'algemene informatie' een belangrijke factor. Dat deze laatste factor een sterk verband vertoont met IAPI ligt in de lijn van de verwachtingen (tabel 3a). Individuen die zich niet opgewassen voelen tegen de informatielast in het algemeen zullen ook last hebben met het verwerken van politieke informatie. Het is zinnig om het zelfvertrouwen ten opzichte van de algemene informatie te onderscheiden van die ten opzichte van een sectorspecifieke informatie zoals de politieke. We leven immers in een periode die gekenmerkt wordt door een toenemende sociale en culturele differentiatie (LASH en URRY, 1987) en een 'disjuncture of realms' (BELL, 1976). Het is bovendien aannemelijk dat de algemene attitude een invloed zal uitoefenen op de specifieke. Maar triviaal kan men deze vondst niet noemen. De invloed van de algemene cognitieve attitude strekt zich uit tot de input-aliënantie ten aanzien van politieke participatie (tabel 3b) en tot de specifieke output-aliënantie (tabel 2b). Dat politieke aliënantie zoveel te maken heeft met de cognitieve cultuur, dat is niet alleen een nieuw theoretisch, maar ook een praktisch bruikbaar gegeven als we moeten nadenken over de aanpak van de politieke vorming.

Dat individuen die zich cognitief zwak voelen, lijden onder een zekere mate van politieke input- aliënantie kan achteraf vanzelfsprekend lijken. Maar waarom zouden die individuen ook aan (specifieke) output-aliënantie lijden? Is het omdat onwetendheid altijd een psychologische broedplaats voor wantrouwen moet zijn? Of omdat deze individuen meer blootgesteld zijn aan populariserende informatiebronnen die sterk sensantiegericht zijn en dus geneigd om de politieke klasse als een onbetrouwbare, normeloze bende voor te stellen?

Last but not least blijkt ook het onderwijstype van de jongeren telkens een aanzienlijke factor te zijn. In vergelijking met leerlingen die pas uit het ASO komen, lopen leerlingen uit het technisch en uit het beroepsonderwijs meer kans om gevoelens van politieke aliënantie te ontwikkelen. Dat merken we vooral in tabel 3a ($R=.28$), maar ook in tabel 3b ($R=.15$) en in tabel 2b ($R=.15$).

Om de betekenis van deze factor beter in te schatten moet men in het oog houden dat een aantal aspecten van de schoolse socialisatie kennelijk geen politieke aliënantie kweken. Mislukkingen in de schoolloopbaan mogen dan al belangrijk zijn voor het zelfbeeld van de jongere, ze tasten zijn politieke (zelf)vertrouwen niet aan. Bovendien werd al gecontroleerd voor allerlei evaluatieve en cognitieve cultuurelementen. Het TSO en het BSO hebben dus geen invloed omdat de

leerlingen daar meer presenteïstisch, dionysisch of wars van informatieverwerking zouden zijn. Waarom is de studierichting dan van zulk groot belang ¹¹?

Het 'onderwijstype' is een variabele die allicht te maken heeft met de cognitieve vaardigheden van de jongeren. Het is ook een objectieve structurele variabele, wat verklaart waarom hij invloed kan hebben, ook na controle voor subjectieve, culturele factoren zoals 'algemene informatieverwerking'. Deze structurele variabele zou van belang kunnen zijn omdat hij verwijst naar de cognitieve capaciteiten van de respondenten. Over het algemeen recruteert het ASO immers, in vergelijking met TSO en BSO, de intelligentere leerlingen ¹². Of omdat het ASO aan haar leerlingen een meer algemene vorming aanbiedt en meteen een leervermogen dat meer aangepast is aan de vrij algemene en abstracte materies van de politieke besluitvorming.

In ieder geval is het moeilijk de invloed van deze variabele te duiden zonder alweer op een cognitieve verklaring uit te komen. De cognitieve vaardigheden van de jonge burgers, dat moeten we nu wel aannemen, zijn van groter belang dat men meestal vermoed heeft. Dat blijkt zowel uit de culturele (subjectieve) als uit de structurele (objectieve) factoren in onze regressievergelijkingen.

Besluit.

Dit artikel poogde een steentje bij te dragen tot een methodologisch verantwoorde beschrijving van de politieke aliënatie. Op dit punt mogen we tevreden zijn. De schalen die hier worden voorgesteld, werden herhaaldelijk getest en konden telkens bogen op zeer goede validiteits- en betrouwbaarheidsparameters. Tevens werd nog maar eens bevestigd dat politieke aliënatie een begrip is met onderscheiden, maar toch samenhangende dimensies. Vele maar niet alle jongeren die wantrouwig staan tegenover de politieke elites, zijn tevens behept met een subjectief onvermogen om aan de politiek te participeren, om slechts de twee meest gebruikelijke dimensies van aliënatie te vernoemen. Deze multidimensionaliteit werd met meer zorg uitgesplozen dan hier kan weergegeven worden. Maar ze blijkt reeds duidelijk genoeg uit de matige intercorrelaties tussen de gebruikte schalen en uit het feit dat iedere dimensie verklaard dient te worden door een regressievergelijking die in zekere mate afwijkt van de andere.

In dit artikel werd echter vooral aandacht besteed aan de verklaring van het verschijnsel. De steekproef laat niet meer dan voorlopige conclusies toe omdat ze alleen abiturienten van het middelbaar onderwijs bevat en zelfs voor deze leeftijdscategorie niet volstrekt representatief mag heten. Niettemin mogen enkele opvallende resultaten ernstig genomen worden, ook al omdat ze door de opeenvolgende steekproeven telkens weer bevestigd werden.

11 Noteer dat in deze studie de factor 'onderwijsniveau', die elders zo'n cruciaal gegeven is (zie o.m. CONVERSE, 1972) niet voorkomt. Alle respondenten in de steekproef hebben immers ongeveer hetzelfde aantal studiejaar achter de rug.

12 Vermits onze steekproef in feite geen leerlingen van het ASO bevat en we de beginnende universiteitsstudenten als 'proxy' gebruiken voor deze onderwijsgeleding, geldt deze vaststelling nog sterker. We kunnen er immers vanuit gaan dat enkel de 'intelligentere' ASO studenten de stap naar de universiteit zetten.

Een eerste opmerkelijk resultaat is dat de zogenaamd 'demografische' factoren over het algemeen slechts een bescheiden gewicht schijnen te hebben. Toegegeven, het geslacht blijkt ook heden nog in deze politieke aangelegenheid een zekere rol te spelen. Ook het beroep van vader heeft enig belang, wellicht omdat in gezinnen waar de vader een intellectueel beroep heeft de belangstelling voor politieke informatie aangemoedigd wordt. Maar in het algemeen wordt de politieke aliënantie niet gedetermineerd door de maatschappelijke omstandigheden waarin de jongeren opgroeien.

Dat gezegd zijnde moet er meteen gewezen worden op één massale uitzondering op voorgaande stelling. De politieke aliënantie is veel groter bij jongeren in het TSO en in het BSO dan bij jongeren in het ASO, of althans dan bij jongeren die uit het ASO komen en pas overgestapt zijn naar een eerste kandidatuur op UFSIA. Misschien is er toch iets speciaals aan de hand met de eerstejaars van UFSIA en mogen we ze niet beschouwen als een perfecte 'proxy' voor de populatie van abiturienten uit het ASO. Maar zelfs als we aannemen dat in het eerste jaar van de UFSIA slechts de betere leerlingen verschijnen, ook dan blijft het verschil opmerkelijk omdat er gecontroleerd werd voor allerlei culturele en structurele eigenschappen van onze respondenten. Zijn de leerlingen van TSO en BSO meer gealiëneerd *ondanks* hun studierichting (bijvoorbeeld omdat ze minder begaafd zijn voor de verwerking van abstracte informatie) of *ten gevolge van* hun studierichting (bijvoorbeeld omdat ze daar minder algemeen leervermogen bijgebracht krijgen of omdat er daar een defaitistische houding ten overstaan van de politiek heerst)? Dit zijn belangwekkende vragen. Het zou bijzonder zorgwekkend zijn als zou blijken dat de politieke aliënantie in bepaalde studierichtingen als het ware aangeleerd wordt.

Of moeten we stellen dat in het ASO de tendens naar aliënantie afgeremd wordt? Uit onze gegevens zou men kunnen opmaken dat het aliënerende effect van bepaalde waardenoriëntaties zoals een gerichtheid op het hier en nu veel sterker is voor leerlingen uit het TSO en BSO dan voor leerlingen uit het ASO. Waarom deze culturele factoren meer impact zouden hebben op de in jongeren in het TSO en BSO is ons niet meteen duidelijk.

De grote vondst van dit verkennend onderzoek is echter het belang van de culturele factoren en meer bepaald van de cognitieve factoren. Het evaluatieve aspect van de cultuur is niet te verwaarlozen als factor. Vooral bewustzijnsvernaauwende waardenoriëntaties zoals 'hier en nu' en 'dionysianisme' hebben een effect op verschillende dimensies van politieke aliënantie. Maar belangrijker (en nog minder onderzocht) is de cognitieve factor. De capaciteit om met informatie over 'de wereld in het algemeen' om te gaan, speelt een grote rol in de ontwikkeling van politieke aliënantie, zowel wat het vertrouwen in politieke gezagsdragers als wat de inschatting van het eigen vermogen tot actieve politieke participatie betreft.

De additionele verklaringskracht van de culturele factor is ons onziens hiermee duidelijk aangetoond. Maar daarmee kunnen we ons verhaal natuurlijk niet afsluiten. Want onze bevindingen zijn niet alleen tamelijk nieuw, ze zijn ook tamelijk verontrustend. Ze laten ons verstaan dat de politieke aliënantie in belangrijke mate afhankelijk is van ontwikkelingen in onze samenleving waarover we weinig controle hebben en die wellicht nog een tijdje onverstoord zullen verder gaan. Dat vele individuen zich overbelast voelen door het informatieaanbod van onze maatschappij is meer dan een louter subjectieve indruk. Dat meer en meer individuen geneigd zullen zijn zich 'dionysisch' en 'presenteïstisch' op te stel-

len, en zich daardoor op langere termijn nog meer politiek kwetsbaar zullen maken, ook dat lijkt een haast onafwendbare evolutie. Politieke aliënatie kan gemakkelijk tot ontwikkeling komen op een ondergrond van waarden en denkbeelden die in de mode zijn en van mens tot mens worden doorgegeven. Een beleid dat ingaat tegen de tendens naar politieke aliënatie hoeft daarom niet volstrekt onmogelijk te zijn. Maar dergelijk beleid zal moeten oproeien tegen een sterke stroming.

Bibliografie.

ALMOND, G.A.; VERBA, S., *The civic culture*, Boston, Little Brown & Company, 1965.

AISH, A.M.; JORESKOG, K.G., A panel model for political efficacy and responsiveness: an application of LISREL 7 with weighted least squares, in: *Quality and Quantity*, (1990)24, 405-426.

BECK, U., *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986.

BELLAH, R.N., *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*, Harper and Row, New York, 1985.

BENEDICT, R.B., *Mozaïek van cultuurvormen*, Paris, Amsterdam, 1970.

BILLIET, J., *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*, VUBPress, Brussel, 1993.

BOLLEN, K., *Structural equations with latent variables*, Wiley, New York, 1989.

BOUVERNE-DE BIE, M., *De sociaal-culturele situatie van jongeren vandaag. Een synthese van recent jeugdonderzoek. Werkdocument uitgevoerd op vraag van de Koning Boudewijnstichting*, december 1992, 51 blz.

CONVERSE, P., Change in the American Electorate, in: CAMPBELL, A.P.; CONVERSE, P. (eds.), *The Human Meaning of Social Change*, Russel Sage Foundation, New York, 1972, pp 263-337.

DE WITTE, H., *Op zoek naar de arbeidersklasse. Een verkenning van de verschillen in opvattingen en leefstijl tussen arbeiders en bedienden in Vlaanderen, Nederland en Europa*, ACCO, Leuven/Amersfoort, 1994.

DIERICKX, G.; THIJSSSEN, P., Politieke efficiëntie in Vlaanderen. Een verkennde analyse, in: SWYNGEDOUW, M.; BILLIET, J.; CARTON, A.; BEERTEN, R. (red.), *Kiezen is verliezen. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen*, ACCO, Leuven/Amersfoort, 1993, 185-198.

EASTON, D., *A systems analysis of political life*, New York, Wiley, 1965.

ELCHARDUS, M.; HEYVAERT, P., *Soepel, flexibel en ongebonden. Een vergelijking van twee laatmoderne generaties*, VUBPress, Brussel.

FELLING, A.; PETERS, J.; SCHREUDER, O., *Burgerlijk en onburgerlijk Nederland. Een nationaal onderzoek naar de waardenoriëntaties op de drempel van de jaren tachtig*, Van Loghum Slaterus, Deventer, 1983.

GAMSON, W., *Power and discontent*, Dorsey Press, Homewood, 1968.

GUJARATI, D.N., *Basic Econometrics, Second Edition*, McGraw Hill Book Company, New York, 1988.

HALMAN, L., *Waarden in de westerse wereld. Een internationale exploratie van de waarden in de westerse samenleving*, Tilburg University Press, Tilburg, 1991.

INGLEHART, R., *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton University Press, Princeton, 1977.

KERKHOFS, J.; DOBBELAERE, K. (eds), *De versnelde ommekeer. De waarden van Vlamingen, Walen en Brusselaars in de jaren negentig*, Lannoo, Tielt, 1992.

KLINGEMANN, H.D.; FUCHS, D., *Citizens and the State*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

KUNNEMAN, H., *Systeemgeweld en schijncommunicatie. Empirisch onderzoek naar de interferentie van systeem en leefwereld, Cahier Communicatietheorie en Praktijk I*, Faculteit Wijsbegeerte, Vrije Universiteit Amsterdam.

LAERMANS, R., *Van collectief bewustzijn naar individuele moderniteit. Media, consumptie en identiteitsconstructie binnen de reflexieve moderniteit*, in: *Vrije Tijd en Samenleving*, 9(1991)3-4, 99-118.

LAERMANS, R., *De ene individualisering is de andere niet. Kanttekeningen bij Hans Waeges poging tot empirische toetsing*, in: *Tijdschrift voor Sociologie*, 15(1994)3-4, 357-369.

LASH, S.; URRY, J., *The end of organized capitalism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

NIEMI, R.G.; CRAIG, F.; MATTEI, F., *Measuring international political efficacy in the 1988 national election study*, *American Political Science Review*, (1991)85, 1407-1413.

SWYNGEDOUW, M.; BILLIET, J.; CARTON, A.; BEERTEN, R. (red.), *Kiezen is verliezen. Onderzoek naar de politieke opvattingen van Vlamingen*, ACCO, Leuven/Amersfoort, 1993.

VAN DETH, J.W.; SCARBROUGH, E., *The Impact of Values*, Edingburgh University Press, Edingburgh, 1994.

Bijlagen.

1 - Schaalitems.

1.1 - Items voor 'Input Aliënantie met betrekking tot Politieke Informatie':

(Cronbach' s alpha = .8263)

(1) Voor mensen zoals ik is de politiek te ingewikkeld, je moet al een specialist zijn om het te begrijpen.

(2) Ik merk nauwelijks verschil tussen hetgeen de meeste partijen zeggen en voorstellen.

(3) Al die berichten over politiek in de kranten, op radio en TV maken de politiek voor mij alleen nog maar ingewikkelder.

(4) Als de ministers zich tot de bevolking richten, gebruiken ze te veel woorden die ik niet versta.

1.2 - Items voor 'Input Aliënantie met betrekking tot Politieke Participatie':

(Cronbach's alpha = .8397)

- (1) Ik vind van mezelf dat ik zeer geschikt ben om aan het politieke leven deel te nemen.
- (2) Ik denk dat ik beter geïnformeerd ben over de politiek dan de meeste andere mensen.
- (3) Ik denk dat ik een politieke functie even goed zou kunnen vervullen als de meeste andere mensen.
- (4) Ik vind dat ik een redelijk begrip heb van de belangrijkste politieke kwesties.

1.3 - Items voor 'Specifieke Politieke Output Aliënantie':

(Cronbach's alpha = .7314)

- (1) Eigenlijk is er geen enkele politicus die ik zou durven vertrouwen.
- (2) De politici zijn dikwijls niet in staat de belastingsgelden van de mensen nuttig te besteden.
- (3) De meeste politici beloven veel, maar ze doen niets.
- (4) Er gebeuren in de politiek veel dingen die het daglicht niet mogen zien.

1.4 - Items voor 'Diffuse Politieke Output Aliënantie':

(Cronbach's alpha = .7678)

- (1) De leden van ons parlement doen meer goed werk dan de meeste mensen denken.
- (2) Ik heb bewondering voor de wijze waarop ons politiek systeem is georganiseerd.
- (3) We mogen gelukkig zijn dat we in een land leven dat zulke democratische wetten en gewoonten heeft.
- (4) Veel mensen vinden dat ons politiek systeem niet goed werkt, maar in feite mogen we niet klagen, vind ik.

1.5 - Items voor 'Attitude tegenover Informatie in het Algemeen':

(Cronbach's alpha = .7334)

- (1) Over de belangrijkste kwesties bestaan er tegenwoordig zoveel tegenstrijdige meningen dat ik niet meer weet wat ervan te denken.
- (2) De hoeveelheid informatie die we vandaag de dag te verwerken krijgen is onmenselijk; daar is haast niemand tegen opgewassen.
- (3) Al die berichten in de kranten, op radio en TV over wat er in de wereld gebeurt, maken het voor mij alleen nog maar ingewikkelder.
- (4) Vandaag de dag verandert de wereld zo snel dat ik niet meer weet wat ervan te denken.

1.6 - Items voor 'Utilitair Individualisme':

(Cronbach's alpha = .7238)

(1) De mensen, onze naasten, solidariteit... wat een onzin allemaal. Iedereen moet eerst voor zichzelf zorgen en zijn eigen belangen verdedigen.

(2) Omdat men altijd water bij de wijn moet doen als men met anderen omgaat, gaat men best niet te veel met anderen om.

(3) Wat mij betreft zijn geld en macht het enige wat telt, de rest zijn praatjes.

(4) Het nastreven van je persoonlijk succes is belangrijker dan te zorgen voor een goede verstandhouding met je medemensen.

1.7 - Items voor 'Expressief Individualisme':

(Cronbach's alpha = .6135)

(1) Ik wil alles meegemaakt hebben in mijn leven, ook wat de meeste mensen raar en riskant vinden.

(2) Je moet steeds doen waar je zelf zin in hebt en niet letten op wat anderen daarvan denken.

(3) Ik ga me niet door anderen laten vertellen wat ik moet doen of laten.

(4) Ik wil altijd volledig mezelf zijn in alles wat ik doe.

1.8 - Items voor 'Hier-en-Nu-bouding':

(Cronbach's alpha = .7751)

(1) Ik denk niet te veel aan wat er zal gebeuren of aan wat gebeurd is, alleen maar aan wat er nu gebeurt.

(2) Het is altijd beter onmiddellijk uit het leven te halen wat erin zit, want je weet maar nooit wat de toekomst zal brengen.

(3) Het is verkeerd te leven voor de toekomst. Als je van het leven wil genieten, moet je hier en nu genieten.

(4) Het beste is van de ene dag in de andere te leven en de toekomst te laten voor wat ze is.

(5) Het leven is maar kort en daarom is het beter om te proberen zelf gelukkig te zijn en niet teveel te tobben over wat er elders in de wereld omgaat.

1.9 - Items voor 'Dionysianisme':

(Cronbach's alpha = .7698)

(1) Voor mij is goeie muziek, muziek waar je van in trance geraakt.

(2) Ik voel me pas goed als ik eens flink uit de bol kan gaan.

(3) Mijn motto is: geregeld alle remmen los.

(4) Als niets mij zou belemmeren, dan zou ik tijdens het weekend willen uitgaan van vrijdagavond tot maandagmorgen.

2 - Variabelen met betrekking tot de structuren van de primaire socialisatie (gezin):

2.1 - 'onderwijsniveau van vader', bestaande uit de categorieën

1=hoogstens lager secundair onderwijs

2=hoger secundair onderwijs

3=hoger onderwijs buiten de universiteit / universiteit

2.2 - 'beroepsniveau van vader', bestaande uit de categorieën

1=arbeider

2=kleine zelfstandige, land -/tuinbouwer

3=bediende / leerkracht

4=kader / beoefenaar vrij beroep /ondernemingsleider /groothandelaar

3 - Constructie van de variabele 'Schoolloopbaan':

De variabele 'Schoolloopbaan' is geconstrueerd op basis van de variabelen van, 'b-attest' (dit is verplicht van richting moeten veranderen) en 'bissen'. De respondenten werden als volgt in vier categorieën ingedeeld:

	bissen	
	ja	neen
B-attest		
ja	1	3
nee	2	4

Respondenten in categorie 1 hebben een 'problematische schoolloopbaan' achter de rug: zij zijn ooit blijven zitten én verplicht van richting moeten veranderen. Respondenten in categorie 2 hebben ooit een jaar moeten overdoen, maar hebben niet van richting moeten veranderen. Respondenten in categorie 3 zijn wel verplicht geweest om van richting te veranderen maar hebben nooit een jaar moeten overdoen. De respondenten in categorie 4 hebben een vlot-verlopen schoolloopbaan achter de rug: zij zijn nooit moeten blijven zitten en zijn ook nooit verplicht geweest om van richting te veranderen.

Summary: Political alienation and cultural deprivation. An interim report.

Following the distinctions proposed by Gamson and Easton the complex phenomenon of 'political alienation' among the young was empirically subdivided in several dimensions. Within the 'input' dimension of political alienation we distinguished between the ability to process information and the ability to participate. Within the 'output' dimension we distinguished between two referents of distrust, political actors and authorities on the one hand, and the political (democratic) system on the other. We succeeded in constructing reliable scales for each of these dimensions which were then used as dependent variables in regression models. When turning to the explanation of the phenomenon

our attention was focused first and foremost on the cultural factors. This was amply rewarded. Some of the normative aspects of culture, namely 'presenteism' and 'dionysianism', have a significant influence on various dimensions of political alienation. The impact of cognitive aspects appears to be even more significant. This means that an effective policy to counter the rise of political alienation will have to cope with a phenomenon solidly embedded in contemporary culture.